821.163.3-1:811.162.4`255.2
стручен труд

МАТЕЈА МАТЕВСКИ ВО СЛОВАЧКИОТ КНИЖЕВЕН И КУЛТУРЕН КОНТЕКСТ

д-р Звонко Танески

Универзитет ФОН, Скопје
Факултет за странски јазици

клучни зборови: словачки контекст, македонска поезија, Матеја Матевски, превод, рецепција
key words: Slovak context, Macedonian poetry, Mateja Matevski, translation, reception

Името и делото на Матеја Матевски (1929) се восприемаат во словачкиот книжевен и културен контекст, веќе подолго време, како синегдоха за модерната македонска поезија. Може дури и слободно да се констатира дека за Словаците е токму Матевски, неспорно, македонскиот поет чие творештво го познаваат најдобро; неговиот опус го сметаат за поезија на високи вредности што влегуваат во корелација или во споредба со многу звучни поетски имиња од светот[1]. Поетскиот опус на нашиот еминентен поет е речиси перманетно преведуван на словачки јазик почнувајќи од шеесеттите години на минатиот век, па сè до денес. Матеја Матевски погледнато низ словачка призма е прв и единствен уште во две нешта: тој е единствениот македонски поет со два книжни избора на словачки јазик, како и првиот и единствен македонски лауреат на наградата „Јан Смрек“, која се доделува на реномирани светски поети на истоименото книжевен фестивал што се одржува во Словачка од 1998 година.

Словачката книжевна критика уште при првите претставувања на поезијата на М. Матевски на словачки јазик во периодиката, препозна во неговото творештво идејни духовни синтези и рафиниран поетски стил што на мошне особен начин ги збогатуваат, естетски ги продлабочуваат и несебично ги истакнуваат и потенцираат возвишените дострели на поновата македонска лирика. Песните од неговите први стихозбирки *Дождови* (1956), *Рамноденица*

[1] Ние се обидовме пред неколку години да направиме компаративна анализа на феноменот на поетските почетоци на Матеја Матевски и словачкиот поетски бард Милан Руфус (1930-2009), затоа што сметаме дека песните настанати во нивниот прв творечки период покажуваат многу заеднички карактеристики. Види повеќе: ТАНЕСКИ, Звонко: *Поетските светови на Милан Руфус и Матеја Матевски*. Во: Синтези, Скопје, бр. 2, 2005, стр. 25-28 и TANESKI, Zvonko: *Basnicke svety Milana Rúfusa a Mateja Matevskeho*. In: Slovak review, č. 2, Roč. 15, 2006, s. 175-180.

(1963), *Перуника* (1976), *Круг* (1976) и *Липа* (1980) беа протолкувани од страна на неколку познати книжевни критичари во Словачка како стихови со изразена доза на интроспективност и како синоним за модерност. Првиот словачки избор од поезијата на Матеја Матевски го направи Франтишек Липка, а излезе од печат во 1985 година, под наслов *Обраќање до предокот (Oslovovanie predka)* како издание на издавачката куќа „Словачки писател" од Братислава. Ова споменато издание претставува и прва македонска поетска книга објавена воопшто во Словачка. Книжниот избор на Матеја Матевски кој го направи Ф. Липка се обидува да му го презентира на словачкиот читател неговиот мисловен и дискурзивен развоен пат со намера да ги потенцира во што е можно поголема мера типичните специфики на неговото поетичко послание. Освен со богатата политематичност и со варијациите на различните мотивски рамништа, поетското писмо на Матевски се открива пред словачките читатели и преку арсеналот на метафорични форми и инспиративни поетски слики кои се поврзани во уметничкото единство на формалното и семантичкото јадро на песните. Затоа и со право е претставен М. Матевски уште во овој прв словачки книжен избор од неговата поезија како исклучително значаен македонски поет, носител на престижни книжевни награди и признанија не само дома во Македонија туку и насекаде во странство.

Сепак, уште пред појавата на првиот книжен избор од поезијата на Матеја Матевски во Словачка, подобрите познавачи и поголемите љубители од редовите на словачката книжевна публика имале можност макар делумно да се запознаат со стиховите на Матевски со оглед на фактот што повеќе негови песни биле објавувани во периодиката. Така, на пример, словачкиот поет и книжевен преведувач од Војводина – Михал Бабинка превел неколку негови песни на словачки јазик уште во 1968 година и ги издал во новосадското книжевно списание „Нов живот", а подоцна и во списанието „Вечерник" во 1969 година. Набрзо потоа, Франтишек Липка објавува преводи на неколку песни на Матевски во „Ново слово" во Братислава во 1974 година, по што следуваат и преводите на Ана Сикорова и Михал Худа, во списанијата „Словачки погледи" и „Гласот на народот" во 1978 година, како и преводите на Франтишек Липка во „Ревија за светска литература", од 1978 и 1990 година. Сите овие преводи сведочат за континуираното присуство на неговото поетско творештво во словачкиот книжевен печат и пред и по појавувањето на првиот книжен избор од неговата поезија на словачки јазик. Се разбира, тука не треба да се изостават и преводите на песните од М. Матевски застапени во првата и досега единствена антологија на современата македонска поезија *Немир во пределот* (*Nepokoj v krajine),* подготвена од Франтишек Липка и издадена во Братислава во 1990 година. Заслужува притоа да се спомене уште и дека пред распадот на Чехословачка одигра незанемарлива улога за зголемување и интензивирање на рецепцијата на поезијата на Матевски во Словачка и чешкото книжно издание на неговите стихови подготвено од Злата Куфнерова, а излезено во Прага, во 1987 година. Една од првите рецензии и на тоа чешко издание, впрочем, беше објавена во Словачка, во реномираното списание „Ромбоид", каде што во бројот 8, од 1988 година, мошне афирмативно за поезијата на Матевски пишува Маријана Келијарова[2].

[2] Види повеќе во: TANESKI, Zvonko: *Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy.* Bratislava: Juga / Ústav svetovej literatúry SAV, 2009, - 304 s.

Вториот книжен поетски избор на Матеја Матевски на словачки јазик - насловен како *Трепетот на темните ѕвезди* (*Trblet temných hviezd*) - го направи Игор Хохел во јазична соработка со Звонко Танески, а истиот беше презентиран пред словачката книжевна и културна јавност во 2011 година како специјално издание на издавачката куќа „Миланиум“ од Дунајска Лужна близу Братислава, со поговор на Звонко Танески. Иницијативата за ова второ издание созреа во 2010 година, кога Матеја Матевски стана лауреат на меѓународниот поетски фестивал „Јан Смрек“ во Словачка, а во самиот тек на подготовката на изданието уште и лауреат на јубилејните 50-ти Струшки вечери на поезијата во Македонија. Дотолку повеќе, од појавата на книжниот избор на Ф. Липка досега, Матеја Матевски објави повеќе од 12 поетски збирки со што се наметна и неминовната потреба да се преведат на словачки јазик и неговите понови песни за да може словачката рецепција за делото на овој македонски и светски поет да стане послоевита, поразгранета и покомплетна. Потегот беше целосно оправдан и изданието веднаш успеа да си го најде својот благороден читател во Словачка, а беше позитивно примено и меѓу академските проследувачи на поезијата и на поетскиот превод кои дадоа пофални оценки за него (иако е, во суштина, сè уште рано да се изложуваат некои посмели и повтемелени тврдења, затоа што книгата се наоѓа пред судот на читателската публика прилично краток временски период). По тој повод, и за поновата поезија на Матеја Матевски преведена на словачки, сепак, се потврди констатацијата дека таа е огледало на сугестивниот сензибилитет на лирскиот субјект каде што е вклучен и етичкиот аспект, без разлика на тоа што песните го рашируваат пред читателите, пред сè, субјективниот филозофски и (себе)рефлектирачки размер, бидејќи во нив, низ оптиката на тивкиот тон, може да се согледа светот на поетот кој е баладично интониран, очуден од силата на природните предели, медитерански вдахновен и ефективно реализиран во имагинативните простори на сонот и на историјата. Таквото гледиште речиси и природно се надоврзува, да речеме, на вредносниот став на Франтишек Липка од 1990 година дека „Матеја Матевски во своето творештво поврзал две, во неговата земја дотогаш, оддалечени области: природната и рефлексивната лирика, изразена со речникот, симболите и сликите чии корени се во светот на природата, со сензибилитетот на современиот човек и модерните поетски постапки, при што користел, пред сè, извесни симболистички и надреалистички искуства. Во подоцнежното творештво тој им се враќа на богатите извори на народното творештво и на митологијата избирајќи ги од нив оние елементи коишто се носители на есенцијални и на универзални пораки. Матевски е првиот македонски поет кој доследно почна да го употребува слободниот стих. Многумина критичари го сметаат за прв, вистински модерен поет во контекстот на македонската поезија“[3].

Доделувањето на наградата „Јан Смрек“ на Матеја Матевски во Словачка, во 2010 година, имаше заслужено голем одглас и во словачкото и во македонското медиумско и културно милје[4]. Организацискиот одбор на фес-

[3] LIPKA, František: *Na prahu nového videnia.* In: Revue svetovej literatúry. Bratislava, Roč. 26, č. 4, 1990, s. 4.

[4] Види на пример: *Cenu Jána Smreka dostane Mateja Matevski*. In: Pravda, Bratislava, č. 245, Roč. 20, 23. 10. 2010, s. 45. – V rubrike Kultúra; *Autorské čítanie v rámci medzinárodného literárneho festivalu Jána Smreka (Mateja Matevski)*. In: www.citylife.sk, 23. 10. 2010, s. 34; *Академик Матеја Матевски ќе добие награда за животно поетско дело во Словачка.* Во:

тивалот тогаш одлучи главната награда на фестивалот „Јан Смрек“ за животно поетско дело да му ја додели токму на македонскиот поет и академик Матеја Матевски. Репрезентативната статуетка чиј автор е скулпторот Д. Бача го симболизира авторот во моментот на самиот почеток на понирањето во творечкиот чин. Оваа награда од Братислава досега ја понеле дома со себе мошне познати поети од целиот свет, какви што се: Томас Транстромер, Лудвик Кундера, Вено Тауфер, Тувиа Рубнер, Аниз Колц, Генадиј Ајги, Кнут Одегард, Рајнер Кунце, Пиа Тафдруп, Фредерике Мајрокер, Ју Ши и други. Јан Смрек е познат словачки поет (1898-1982), олицетворение на квалитетна и оригинална поезија, која не сака да им се приспособи на стандардите и на ограничувањата на своето време. За таа пригода и во знак на благодарност, македонскиот лауреат Матеја Матевски препеа на македонски јазик неколку песни од големиот поет Јан Смрек[5]. Во тој домен треба да се истакне и тоа дека J. Смрек не е прв словачки автор кого Матевски го препејува на македонски јазик. Имено, уште во 1996 година тој прави препев на преводот од Стојан Лекоски на поезијата на познатиот словачки поет Мирослав Валек (1927-1991) за чие македонско издание Матевски го пишува и поговорот[6]. Матеја Матевски, всушност, преведува и објавува неколку песни од М. Валек заедно со Михал Бабинка, уште во списанието „Разгледи“ во Скопје, во 1958 година.

Во поздравната реч на М. Матевски при доделувањето на наградата „Јан Смрек“ во Словачка, тој освен изразувањето бескрајна благодарност за укажаната чест како и произнесувањето на нескриениот респект кон творештвото на J. Смрек, ќе потенцира дека „писателот го создава своето дело во самотија, работно, и нема поголема сатисфакција од таа – неговото дело од неговата работилница да тргне кон хоризонтите на љубовта на човекот кон уметноста и културата, а таков отворен хоризонт денес за мене е Братислава“[7]. Во својата лаудација за ликот и за поетското дело на Матеја Матевски,

---

Курир (www.kurir.mk), Скопје, 20. 10. 2010; *Матеја Матевски и Звонко Танески на поетски фестивал во Словачка*. Во: Inpress (www.inpress.com.mk), Скопје, 20. 10. 2010; *Матеја Матевски лауреат на поетски фестивал во Словачка*. Во: Дневник, Скопје, 21. 10. 2010, стр. 18. Во рубриката – Култура; *Награда за академик Матеја Матевски на фестивалот „Јан Смрек“ во Словачка.* Во: МИА (www.mia.com.mk), Скопје, 20. 10. 2010; *Награда за академик Матеја Матевски на фестивалот „Јан Смрек“ во Словачка*. Во: МРТ (www.mrt.com.mk), Скопје, 20. 10. 2010; (Н. П.) *Награда за Матеја Матевски во Словачка.* Во: Утрински весник, Скопје, бр. 3412, 21. 10. 2010, стр. 24. Во рубриката – Култура; *Престижна награда за Матеја Матевски во Словачка*. Во: Нова Македонија, Скопје, бр. 22113, 21. 10. 2010, стр. 19. Во рубриката – Култура; *Словачка го награди академик Матевски за животно дело*. Во: Вест, Скопје, 21. 10. 2010, стр. 16. Во рубриката – Култура; *Статуетката „Его“ во рацете на Матеја Матевски (Словачка)*. Во: Кантар (www.kantar.mk), Скопје, 22. 10. 2010.

[5] СМРЕК, Јан: *Поезија (Над животописот на Верлен. Пролетно утро. Нов ден. Стихови за себеси. Наместо една расправа со слугинските поети)*. Препев: Матеја Матевски. Ракопис (Меѓународен поетски фестивал „Јан Смрек“), Братислава, октомври 2010 – стр. 4. Подоцна овие препеви беа и објавени во македонскиот книжевен гласник Синтези (Скопје, бр. 23, 2011, стр. 34-35).

[6] Види: МАТЕВСКИ, Матеја: *Сонувач со отворени очи (Кон поезијата на Мирослав Валек)*. Поговор. Во: Минута пред заспивање / Мирослав Валек. Превод: Стојан Лекоски; препев: Матеја Матевски. Скопје: Григор Прличев, 1996.

[7] MATEVSKI, Mateja: *Vystúpenie pri príležitosti Ceny Jána Smreka.* Preložil: Ján Jankovič. Rukopis (Medzinárodný literárny festival Jána Smreka), Bratislava, 25. 10. 2010, s. 1.

поетот и директорот на фестивалот „Јан Смрек“ - Милан Рихтер ќе забележи дека „конкретноста и опипливоста на сликовноста во песните на Матевски се одразува врз пространата позадина на поетиките од Пабло Неруда и Октавио Паз, ама сепак е оригинална, македонска“[8]. И најпосле поетот, книжевен теоретичар и универзитетски професор Јан Замбор го смета доделувањето на словачката награда за Матеја Матевски за „награда на македонската поезија во ликот на нејзиниот значаен застапник. Тоа е поезија што го развиделува просторот на Македонија, ама воедно е и поврзана со вредносните продуктивни трендови во светската поезија, со оној нејзин дел што го чувствуваме како универзален. Поради сето тоа и ни е блиска“[9].

Досегашниот прием и обем на рецепција на поетското творештво на Матеја Матевски во Република Словачка буди оправдана верба и надеж дека посланието за македонската поезија и за нејзините вредносни вертикали ќе продолжи и во иднина да се негува на задоволство на сите книжевни сладострасци за кои границите на Македонија и на Словачка се само привидни, затоа што преводите на квалитетната поезија и великите творци не ги поднесуваат ограничувањата и бариерите. Нивниот дух ја зачувува моќта за пречекорување на различните средини и традиции, а исто така и моќта за надминување на сеопштите временски и просторни координати.

Литература:

ZAMBOR, Ján: *Laudácia na Mateju Matevského*. Rukopis (Medzinárodný literárny festival Jána Smreka). Rukopis. Bratislava, 25. 10. 2010, s. 1.

LIPKA, František: *Na prahu nového videnia.* In: Revue svetovej literatúry. Bratislava, Roč. 26, č. 4, 1990, s. 4.

MATEVSKI, Mateja: *Vystúpenie pri príležitosti Ceny Jána Smreka.* Preložil: Ján Jankovič. Rukopis (Festival Jána Smreka). Rukopis. Bratislava, 25. 10. 2010, s. 1.

RICHTER, Milan: *Cena Jána Smreka 2010 – Laudácia na Mateja Matevského*. (Medzinárodný literárny festival Jána Smreka). Rukopis. Bratislava, 25. 10. 2010, s. 1.

ТАНЕСКИ, Звонко: *Поетските светови на Милан Руфус и Матеја Матевски*. Во: Синтези, Скопје, бр. 2, 2005, стр. 25-28.

TANESKI, Zvonko: *Slovensko-macedónske literárne a kultúrne vzťahy.* Bratislava: Juga / Ústav svetovej literatúry SAV, 2009.

[8] RICHTER, Milan: *Cena Jána Smreka 2010 – Laudácia na Mateja Matevského*. Rukopis (Medzinárodný literárny festival Jána Smreka). Bratislava, 25. 10. 2010, s. 1.

[9] ZAMBOR, Ján: *Laudácia na Mateju Matevského*. Rukopis (Medzinárodný literárny festival Jána Smreka). Bratislava, 25. 10. 2010, s. 1.

MATEJA MATEVSKI IN SLOVAKIAN LITERARY AND CULTURAL CONTEXT

Zvonko Taneski

Summary

The subject of this text is reception of poetry of famous Macedonian poet Mateja Matevski in Slovakian literary and cultural context. The poetry of Mateja Matevski has been interpreted in Slovakia until today as an synecdoche of Macedonian contemporary poetry. The first Slovakian translations of poems of Mateja Matevski was realised in year 1968 and after that his poetry is permanently present in Slovakian literary and cultural area. In Slovak language was published also two books of his poetry, which was prepared by František Lipka in year 1985 and by Igor Hochel in year 2011. Mateja Matevski is the only Macedonian poet with european and world reputation, who obtained the great Slovak literary prize „Jan Smrek“ on year 2010.